

BEDRİ RAHİMİ EYÜBOĞLU'NUN ESERLERİNİ JACKSON POLLOCK ÜZERİNDEN OKUMAK

Hacer ERSOY ÇETİNER

Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, haker-ersoy14@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3282-8975

Kafiye Özlem ALP

Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, k.ozlem.alp@gmail.com ORCID: 0000-0002-2444-8446

Ersoy Çetiner, Hacer ve Kafiye Özlem Alp. "Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Eserlerini Jackson Pollock Üzerinden Okumak". idil, 115 (2024/3): s. 328–339. doi: 10.7816/idil-13-115-03

ÖZ

Bu makalede; Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun yaşamı, yaşamı süresince kendisini olgunlaştıran dönemin sosyal, ekonomik, kültürel değişim ve dönüşümleri, yaşadığı dönemde ülkesi ve dünyadaki sanat anlayışının ve değişimlerin sanatına etkisi ile aynı dönemde yaşayan ve dönemin sanatsal dönüşümden etkilenen Jackson Pollock'un sanat anlayışı ve eserleri üzerinden okunmuş ve her iki sanatçının seçilen resimleri üzerinden sanatsal benzerlikleri değerlendirilmiştir. Eyüboğlu'nun sanat hayatı, sanata ve sanatçıya bakışı incelenirken sanatçının yaşadığı dönemdeki sanat ortamı, sanatçının kaleme aldığı kitapları, hakkında yazılan yazılar ve araştırmalar dikkate alınmıştır. Sanatçının yaşadığı dönemdeki siyasi ve ekonomik zorluklar, ülkedeki sosyo-kültürel değişim, dönem ressamlarında olduğu gibi kendisinin sanat yaşamını da olumsuz etkilemiştir. Sanatçının sanat hayatına başladığı yıllardaki sanat eğitimindeki yenilikler, malzeme kısıtlılığı, dünyadaki sanatsal gelişmelere ulaşmadaki zorluklar ülkedeki sanata bakış açısının güncellenebilmesini de zorlaştırmıştır. Eyüboğlu'nun, sanat eğitimi için gittiği Paris'te ve ABD'de gördükleri, ona, ülkesindeki sanat ortamı ile dünyadaki sanat ortamını karşılaştırabilme şansını vermiştir. Sanat eğitimi esnasında gördüğü ressam, eserler, malzeme ve teknikler sanatçının sanata, sanat eserine, malzemeye ve tekniğe bakış açısını geliştirmiştir. Bu çalışmada, daha çok geleneksel ve süsleyici bir üslup ile anılan, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun aslında Batıdaki çağdaşları ile koşut bir süreci kovaladığı, özellikle Türk Resminde, malzeme, teknik ve üslup olarak deneysel, özgün ve soyut anlatımları ile öne çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda; Eyüboğlu'nun kimi eserleri, Amerikalı Sanatçı Jackson Pollock'un eserleri üzerinden incelenmiş, her iki sanatçının eserleri arasında benzerlikler tespit edilmiştir. Bu benzerlikler tespit edilirken seçilen eserler üzerinde malzeme, teknik, renk, konu, desen gibi yapılar incelenmiş, tespit edilen bulgular güncel sanat bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: soyut dışavurumculuk, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Jackson Pollock, güncel sanat

Makale Bilgisi:

Geliş: 19 Aralık 2023

Düzeltilme: 26 Ocak 2024

Kabul: 20 Şubat 2024

Giriş

Bedri Rahmi Eyüboğlu, Türk resim sanatının gelişiminde ve Türk resim sanatı eğitiminde etkisi büyük olan bir sanatçı ve eğitimcidir. Eyüboğlu, resimde halk motiflerini, nakışlarını kullanarak yeni bir stil geliştirmeye çalışmıştır (Kahraman, 2013, 35). Özellikle Türk resminin en başından itibaren kimlik arayışı Eyüboğlu'nu da derinden etkilemiştir. "1937-1944 yılları arasındaki Halkevlerinin düzenlediği "yurt gezileri" ile Türkiye'nin 63 vilayetine 58 ressam gönderilmiş ve sekiz yılda 675 tuvalden oluşan bir koleksiyon elde edilmiştir. Bu gezilerde gözlemlenen Anadolu köylü nakışlarının biçimsel öğeleri sanatçıların üsluplarına yansımıştır. Bu anlamda en büyük çabayı Bedri Rahmi Eyüboğlu göstermiştir" (Tansuğ, 1993:216). Sanatçı, sanat eğitimi için Paris'e gittiğinde Gauguin ve El Greco gibi sanatçılardan etkilenmiştir. Batı sanatına ilişkin ilgisi ve bu sanatçıların eserlerini anlamaya yönelik kopya çalışmaları Eyüboğlu'nun sanatının şekillenmesinde büyük etkiye sahip olmuştur. Yurda döndükten sonra Batı resmi ile geleneği ve halk sanatını birleştirme çabalarına girişmiştir. "Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun sanat hayatı, çok yönlü ve çok renklidir. Başlangıçta İzlenimcilik, Kübizm, Dışavurumculuk gibi Batı kökenli çağdaş sanat akımlarının etkisinde kalan sanatçı, giderek bu akımların kalıcı yanlarıyla halk kültürünün, ulusal sanat geleneklerinin biçim ve renk dilini kaynaştırmayı başarmıştır" (Bayramoğlu, 2013:7). Kuşkusuz Germaner'in (2008:7) de belirttiği gibi, 1950-1960'lı yıllar Türk Sanatında yeni ve özgün olanın, yerel konu ve motiflerde arandığı yıllardır. Türk resmindeki bu arayışı Berk ve Özsegin'in (1983: 66) de belirttiği gibi, Eyüboğlu, süsleme ve halk sanatlarından seçtiği motifleri ona kadar denenmemiş başarılı bir sentezle, yağlıboya, gravür, mozaik ve seramiğe aktarmıştır. Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun ikinci dönemi de denilebilecek yıllar 1950 ve sonrası yıllardır. 1950'li yıllarda Batı Sanatı, 2. Dünya Savaşı, dönemin sosyal ve ekonomik etkileri sonucunda, merkez Paris'ten ABD'ye geçmiş ve dönemin sanatçıları gibi Bedri Rahmi Eyüboğlu da ortaya çıkan ABD Soyut Dışavurumculuğundan etkilenmiştir. Soyut dışavurumcu sanatçılar, Endüstri Çağı'nın etkisiyle yaşamış oldukları bunalımları eserlerine nesneler üzerinden değil, içlerindeki duygusal devinimler ile yansıtmışlardır. Eyüboğlu, dönemin bu etkileriyle ve gezilerindeki edinimleriyle birlikte 1950'li yıllarda duvar resimlerinde benekler ve lekeler içeren resimler yapmış, boyayı akıtma, damlatma, noktalama yöntemlerini kullanmıştır. 1951 yılına kadar boya ile mozaik dokusunda resimler yapmıştır. 1962 yılında bursla Amerika'ya gittiği dönemde, Van Gogh, Gauguin, Cezanne gibi ünlü sanatçılardan etkilenmiş ve zengin renkler kullanarak soyut biçimlere yönelmiştir. "Görülmedik, bilinmedik renkler bulabilmek için denemeler yapmış; plastik tutkal – plastik boyalar – kum – talaş ve buruşturulmuş Japon kâğıdı kullanmıştır. Kendisinin de kabul ettiği gibi 'Amerika Dönemi' sanatına başka bir boyut kazandırmıştır." (Bağlantı)

Eyüboğlu bu bağlamda incelendiğinde, Batı'da ilk kez damlatma, akıtma, sıçratma, fırlatma tekniğini devasa tuval ve duvar resimlerinde kullanan ve soyut dışavurumculuğun öncülerinden olan Pollock, ile teknik, malzeme ve üslup arayışı bakımından kimi resimlerinde ve belirli dönemlerinde benzerlik göstermektedir. Öte yandan her iki sanatçının özünde çok farklı sanat anlayışlarına sahip oldukları, yaratım süreçleri, beslendikleri gelenekler, resimdeki sorunlara yaklaşımları birbirlerinden büyük farklılık gösterir.

Bu bağlamda, her iki sanatçının doğup yaşadıkları ülkeler ve beslendikleri kaynaklar farklı olsa da doğdukları yıllar ve yaşadıkları dönemler eş zamanlı olmuş, etkilendikleri başlıca sanatçılar ve akımlar da benzer olmuştur. Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun sanat eğitimi almak amaçlı Paris'e gitmesi, ABD'de çeşitli sanat araştırmalarında bulunması ve eserlerinde kullandığı (kum, talaş, plastik tutkal gibi) malzemeler ile Pollock'un Kızılderililerin kum sanatından etkilenmesi sonucu duvar resimlerinde ve büyük tuval bezlerine yaptığı resimlerde uyguladığı teknikler ve malzemeler (çivi, sigara külü, fırça yerine sopa, tarak) incelendiğinde, her iki sanatçının, malzeme ve teknik arayışları üzerinden ortak benzerlikler yakalanabilir.

Pollock da Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi zamanının ünlü sanatçılarından Turner, Monet, Van Gogh, Kandinsky, Paul Klee ve Matisse gibi sanatçılardan etkilenmiş, Latin, Meksika ve Kızılderililerin çalışmalarından ilham alarak teknik ve yöntemler aramış, bulduğu bu teknik ve yöntemler ile ABD Soyut Dışavurumculuğun öncü ressamı arasına girmiştir. Resimlerini bir süreç içerisinde yapması onun güncel sanat akımlarından Süreç Sanatının da öncüleri arasında yer almasını sağlamıştır (Ahmetoğlu ve Denli, 2013).

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun sanatı ve çalışmalarının incelendiği birçok değerli araştırma bulunmaktadır. Ezgi Yemenicioğlu Negir ve Tuba Korkmaz (2019: 853-866), Eyüboğlu'nun gelenekseli çağdaşa taşıma anlayışı ile köklü bir malzeme olan seramik ve resim sanatını bir araya getirdiği yapıtlarını incelemiştir. Ahmetoğlu ve Denli (2013:173-188) Soyut Dışavurumculuğun ortaya çıkışını ve Türk resmine yansımalarını, Eyüboğlu'nun Soyut Dışavurumculukla ilişkisini incelemiştir. Vildan Işık (2007) ise 1930-1970 yılları arasında yapılan sanat tartışmalarının merkezindeki sanatçı Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun yerini araştırmıştır. Yapılan benzer çalışmalarda da Eyüboğlu'nun sanatı daha çok geleneksel bulunmuştur. Bu çalışmada ise, her iki sanatçının eserleri

incelendiğinde Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun geleneksel temsil anlayışına sahip olsa bile Batı sanatının etkisiyle güncel sanatın deneysel, öncü ve araştırmacı niteliklerini öne çıkaran eserler verdiği söylenebilir. Özellikle Türkiye'nin içinde bulunduğu sanat ortamı göz önüne alındığında, Eyüboğlu'nun malzeme ve teknik açıdan cesur ve öncü atımları dikkat çekicidir. Batı sanatında soyut dışavurumculuğun öncüsü olan Pollock'un, bu çalışmada seçilmesinin ana nedeni, Eyüboğlu'nun sanatının güncel sanat bağlamında yeniden okunmasını sağlamaktır. Araştırma tarama modeli, betimsel bir yöntemi içermektedir. Çalışmada, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun 1946-1967 yılları arasında ürettiği soyut çalışmalarından toplam altı eser, Jackson Pollock'un ise, 1943-1953 yılları arasında ürettiği toplam yedi eser seçilmiştir. Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Jackson Pollock'un resimlerinin karşılaştırılmasında, temel olarak malzeme, teknik ve üslup arayışlarındaki benzerlikler üzerinden bir okuma yapılmıştır.

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Eserlerini Jackson Pollock Üzerinden Okumak

1911 yılında Görele'de entelektüel bir ailenin çocuğu olarak doğan Eyüboğlu, küçük yaştan itibaren yazına ilgi duymuştur. Eyüboğlu'nun entelektüel bir ailede yetişmesi onun geniş ve evrensel bir dünya görüşüne sahip olmasını etkilemiştir (Şerifoğlu, 2011: 1). Resim eğitimi için girdiği akademide önce Nazmi Ziya atölyesinde, ikinci yıl Çallı atölyesinde çalışmıştır. Abisinin desteği ile eğitim için Fransa'ya giden Eyüboğlu, Fransa'daki sanat ortamının Türkiye'deki sanat ortamıyla çok farklı olduğunu görünce şaşkınlığını şu sözlerle ifade etmiştir: "1930 yılında Fransa'ya gidişim meslek hayatımın en önemli olayıdır. Dil öğrenmek, müze gezmek, sanat çevreleri ile haşır neşir olmak gözümü fal taşı gibi açmıştır" (Eyüboğlu, 1977:7). Sanatçının, batı resmi ile bu ilk teması, ülkesindeki sanat ortamının durumuyla Avrupa'daki sanat ortamının durumunu karşılaştırmasını gerekli kılmıştır. Öte yandan Avrupa'da akademi dışında gelişen pek çok farklı akım ve sanatçı ile de karşılaşma fırsatı yakalamıştır. Eyüboğlu, her gittiği ülkede yeni ressam, boyalar, tekniklerle karşılaşmış ve etkilendiklerini eserlerine yansıtmıştır. Sanattaki değişim ve dönüşümün hızlanarak devam ettiği dönemlere denk gelen Eyüboğlu, Avrupa eğitimi sürecindeki sanat ortamını, resim yaparken ressamın yaşadıkları zorlukları, malzeme çeşitliliği ve kullanımlarını değerlendirmiş, ülkesindeki sanatçıların resim çalışmaları ile Avrupa'daki sanatçıların resim çalışmalarını karşılaştırarak şu düşünceleri not etmiştir: "Bizler 1928'de akademide öğrenci iken renkli baskılar henüz orta malı olmamışlardı. En pahalı kitaplarda bir iki renkli baskı gördüğümüz zaman deli divane olurduk. Biz ustalarımızın eserlerini siyah ve beyaz fotoğrafları ile izlerdik." (Eyüboğlu, 1977:292). "Eğer bugün Avrupa'da, Amerika'da ressam, tutup da eski gömleğini, pijamasını kesip tablosuna yapıştırıyorsa, eğer bu davranışı candan gelen bir renk tasasına dayanıyorsa, ayıplamayın onu. Eğer bu pijama bugünkü resmin içinde, o güne kadar rastlamadığımız bir renk cümbüşü yaratıyorsa ister fırça ile boyasın onu ister kesip yapıştırın ne zararı var?" (Eyüboğlu, 1977:87). Gördüğü üzere Eyüboğlu, Türkiye'de tuval, boya ve fırça üçlüsünün egemen olduğu o yıllarda Avrupa sanatındaki dönüşümü, renk ve malzemeyi çeşitlendirerek sanat eserlerinde kullanmanın önemini vurgulamaktadır. Türkiye'de sanata ve sanatçıya bakış açısı sosyal hayatın ve ekonominin etkisiyle çok geç gelişmiştir. Sanatsal kültür ve sanat felsefesinin eksikliği, sanat eğitiminin yeni başlaması, sanat malzemelerinin ulaşılabilirliği ve kullanımı ile ilgili eksikliklerden ötürü sanatsal gelişim anlamında Avrupa'dan oldukça geri kaldığından, eğitim için Avrupa'ya giden her sanatçı gibi Bedri Rahmi Eyüboğlu da şaşkınlık yaşamıştır. Dülger'in (2022: 8) de belirttiği gibi Türk resminde sözü edilen yıllarda, geleneksel malzeme ve yöntemlerin dışına çıkılmadığı ve bunu ilk aşan sanatçının Eyüboğlu olduğu önemli bir belirlemedir.

"Amerika'da genç bir ressam tanıdım: hiç görülmedik bir örgü ile işlemişti renklerini söylemeye anlamak çok zordu, sanki şu elektrik süpürgelerinden biriken bir yumak vardı, sümkük gibi, örümcek ağı gibi, karmakarışık bir şey. Bunları alıyor, süpürgelerini yapıyor resmin üzerine basıyor. Üstüne de müthiş bir fiksatif. Bir de Japon ressamı tanıdım New York'da. Bütün resimlerini yerde çalışıyor. Bonnard gibi. Boyaları bol bol döküyor, akıtıyor, sonra kurumuş boyalar üstüne tebeşir ile rötuşlar yapıyor, tebeşirle resim yapılır mı diyeceksiniz? Tebeşirin ömrü mü olur? Olmaz tabii. Japon da farkında bunun. Ama tebeşirin üstüne şu yeni plastik, saydam verniklerden püskürtüyor. Tebeşir bütün tozu ile vernik tabakasının altında yatıyor! Çıkartabilirsen çıkar bakalım (Eyüboğlu, 1977:287)".

Bu değişik teknikler onun resim sanatına bakışını değiştirir ve malzemenin sanat eserinde kullanımı konusundaki farkındalığını artırır. Renk konusunda ise kendisinin farkındalığa ulaşmasını, sanat eserinde rengin önemini: "Resim sanatının belkemiğini rengin kurduğunu çok ama çok geç anladım" (Eyüboğlu, 1977:303) diye belirterek sanatında 50 sonrası gelişen renkçi anlayışının bir bakıma nedenini açıklamış oluyordu. Malzeme ve teknikler konusundaki araştırmalarına hayatı boyunca devam eden sanatçı, yurda döndüğünde akademideki hocalık dönemlerinde öğrencilerine kendilerine ait teknik ile malzemeleri özgürce kullanmaları konusunda yönlendirmelerde bulunmuştur: "Yeni resim yapan herkese ille de yepyeni imkanları denemeye mecbursunuz demiyoruz. Ama öğrenme çağındaki olanlar, hele bir kere denesinler. Günümüzün ilmi piyasaya neler getirmişse

bilsinler ve bunlar arasında dilediklerini seçsinler" (Eyüboğlu, 1977:316) diyen Eyüboğlu, öğrencilerine söylemlerinde de sınırlayıcı değil teşvik edici olan, sanatçının güncel kalması gerektiğini savunan, çeşitli malzemeler konusunda destekleyici olan bir öğretmen olmuştur. 1960 sonrası, dönemin Dışavurumculuk akımından etkilenen Eyüboğlu, çalışmalarında renk, leke, çizgi ve benekleri, değişik malzemelerle harmanlayarak sınırlandırmadan kullanmıştır. Aynı dönemlerde Amerika'da Dışavurumculuk akımının öncülerinden olan Jackson Pollock'un teknikleri hakkında söylediği şu cümlelerinde, Pollock'un tekniğine ve boya çeşitliliğine dikkat çekmektedir:

"Fırça yerine püskürtme, fırça yerine tırnak, fırça yerine tarak, fırça yerine çizhar, kısacası her ressamın kendine has fırçaları olacak. Günümüzün resmine çeşni katan önemli ressamlardan birisi olan Pollock fırça meselesini kökünden halletmiştir. Zemine değer değmez donan boya üzerine ikinci, üçüncü, beşinci katı gezdirmiş. Pollock'un büyük sanayide kullanılan boyaları hiç çekinmeden günümüzün resmine aktarması, üzerinde durulacak bir olaydır. Çünkü büyük sanayi elindeki imkanlarla yeryüzündeki bütün ressamların tümünün bir araya gelerek harcadıkları boyayı karşılaştırsak devede kulak ölçüsü çıkar. Büyük sanayii kızıştıran rekabet boya konusuna akılları durduran bir zenginlik getirmiştir" (Eyüboğlu, 1977:315).

Dönemin malzemesini bu kadar büyük ustalıkla eserlerinde kullanan Pollock'tan Bedri Rahmi Eyüboğlu da etkilenmiş, tekniğinin o günün malzemesiyle yapılabilecek en etkili teknik olduğunu söylemekten kendini alamamıştır.

Bedri Rahmi Eyüboğlu'ndan bir yıl sonra 1912 yılında Amerika'da New York yakınlarındaki Wyoming'de doğan Jackson Pollock, abisi Charles Pollock'tan etkilenerek tercihini resim yapmaktan yana kullanmıştır. *New York Art Students League* okulunda Thomas Hart Benton'ın öğrencisi olarak eğitim gören Pollock, 1930'lu yıllarda Benton gibi yerel ressamların etkisini taşıyan ilk dönem resimlerinden sonra **bilinçaltı** ve **gerçeküstücülük** akımına ilgi duymuştur (Antmen, 2013:155). Sanat çevreleriyle iç içe bir ömür geçiren sanatçının görsel algısı da olumlu yönde etkilenmiştir. Sanatçının 1940'lı yıllarda yapmaya başladığı eserlerinde kullandığı akıtma, damlatma, dökme, sıçratma, püskürtme, fırlatma tekniklerinden esinlenilerek sanatçıya "*Jack the Dripper*" lakabı takılmıştır. Sanatçı, yere serdiği büyük tuvaler üzerinde eline aldığı altı delik boya tenekesi ile içinden geldiği gibi yürümüş, zaman zaman boyayı sıçratmış, püskürtmüş, akıtmıştır. Tuvale dökülen boyaların oluşturduğu desen ve ahenkli renk geçişleri onun resimlerindeki üslubu hâline gelmiştir. Pollock'un eserlerinde kullandığı tekniğe *aksiyon/hareket resmi* denilmiş ve ABD'de ortaya çıkan soyut dışavurumculuk akımının öncülüğünü yapmıştır. Çalışmalarını ortaya çıkarırken tuval üzerindeki hareketlerini video kayıtları ve fotoğraflarla günümüze aktarmıştır (Yılmaz, 2006: 162-165) Eyüboğlu ve Pollock, farklı ülkelerde, farklı kültürlerde doğup farklı eğitimlerden geçseler de aynı dönemin dünyasına gözlerini açmış iki sanatçıdır. Dolayısıyla dönemlerine denk gelen siyasi, ekonomik ve sanatsal gelişmelerden etkilenmişlerdir. Pollock sanatsal düşünce ve üretimin erken geliştiği bir ülkede doğup, sanat çevreleri ile iletişim ve malzemeye ulaşılabilirlik anlamında Eyüboğlu'na göre şanslı bir sanatçı olmuştur. Jackson Pollock 1940'lı yıllarda yaptığı resimlerinde; mitolojiden, eski uygarlıklardan, ayin törenlerinden, yerlilerin kum ile yaptığı sanattan etkilenmiş ve bu etkiyi kendi sanatına yansıtmıştır. Öte yandan, Bedri Rahmi Eyüboğlu da halk kültürünü, nakışları, kilimleri ve mitolojik unsurlara ait sembolleri resimlerinde kullanmıştır. Eski uygarlık ve insanlığın köklerine uzanan bu merak ve ilgi gerçekte her iki sanatçının da araştırmacı kimliklerini ortaya koyar niteliktedir. Öte yandan resimde ilk beslendikleri ana kaynaklar olan yerli ve halk sanatı bakımından da benzer özellikler göstermektedirler.

Pollock, içinde yaşadığı ruhsal bunalımlarının sanat sayesinde sağaltımını yaparken aksiyon sanatının da ortaya çıkmasında etkili olan ilk avangard sanatçılardan birisi olmuştur. Pollock, yere serdiği devasa tuvalere resimlerini yaparken düşündüklerini ve hissettiklerini şöyle açıklamıştır: "Yerdeyken daha rahatım. Resme daha yakıным, onun bir parçası gibi hissediyorum. Resimlerim üzerinde çalışırken, o an için ne yaptığının tamamen bilincinde olmam. Ancak belli bir 'tanışıklık' döneminden sonra ne ile ilgili hareket ettiğimi görebilirim. Değişiklikler yapmak, imgeleri yok etmek gibi konulara dair korkularım yoktur, çünkü resmin kendine ait bir yaşamı vardır." (bkz. Resim 1) (Bağlantı)

Resim 1: J. Pollock, Çalışırken

Resim 2: B. R. Eyüboğlu, Atölyede Çalışırken

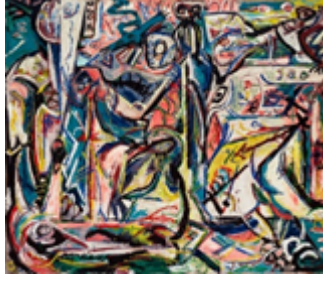
Pollock 1947-1951 yıllarında yere serdiği büyük tuvaler üzerine içine koyduğu boyaları teneke kapların altlarını delerek akıtması, törensel bir hareketle tuvalin üzerinde dolaşması, tarak, fırça, çubuk gibi malzemelerle boyayı fırlatması, püskürtmesi onun sanat çevrelerinin dikkatlerini üzerine çekmesine neden olmuştur. Sanatçının eserleri, döneminin sanat akımı olan Soyut Dışavurumculuk akımının ilk örneklerini oluşturur (Dickerson, 2023:284-285). Dünyanın çeşitli yerlerindeki sanatçılar bu sanatı şok edici olarak değerlendirmişlerdir. Bazı genç ressamlar boyayı çılgınca kullanarak duygularını bireysel olarak ifade etme yollarını aramışlardır (Lynton, 1991:230).

Bir bakıma aynı deneysel heyecan Eyüboğlu'nun resimleri için de söylenebilir. "Çalışma disiplini ve malzeme kullanımına baktığımızda ilk dikkat çeken, ressamın yüzey üzerindeki hareketlerinin temposu olur. Yaşamındaki heyecan kuşkusuz resimlerine de yansır. Çabuk ve kolay halledilmiş resimler reflekse dayalı olmakla beraber bir tercihtir" (Dülger, 2022: 14) (bkz. Resim 2).

Eyüboğlu'nun resimlerinde hâkim olan leke, benek, çizgi ve renk, resmin konusuna göre yer değiştirirken, sanatçının kendi içsel dışavurumuna göre de değişmiştir. 1946 senesinde yaptığı "Karabaş Çarşısı" isimli resminde benek ve lekeleri soyutlamaya giden bir üslupla ele aldığı söylenebilir. Henüz soyut dışavurumculukla tanışmamış olan sanatçının, temalı bir resimde bile soyuta giden üslubu ilgi çekicidir (bkz: Resim 3).

Resim 3: B. Rahmi Eyüboğlu "Karabaş Çarşısı", Yağlıboya, 1946.

Resim 4: J. Pollock "Circumcision", oil on canvas, 142.3x168 cm, 1946.
<https://www.guggenheim.org/artwork/3478>

Eyüboğlu, 1940'lerden başlayarak farklı uygarlıkların gelip geçtiği Anadolu halk kültürünü ve İstanbul'un çok kimlikli tarihi kent kimliğini önemsemiş, Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın Anadolu kültürlerinin bütünlüğü, Azra Erhat'ın Mavi Anadolu ve mavi yolculuk düşününe yaslanan yapıtlar üretmiştir (Yaman, 2021:304). Sanatçının 1955'li yıllarda yaptığı "İstanbul" tabloları, konu olarak kent kimliğini yansıtırken, üslup ve biçim bağlamında ciddi soyutlamalara ulaşmıştır. Hareket ve ritim Pollock resminde olduğu gibi çarpıcıdır. Dairesel hareketler, yer yer lekeler benzer etkiler bırakmaktadır (bkz. Resim 5, 6, 7, 8, 9). "Eyüboğlu, resim boyası olarak bulunmayan renkli iplikler, kumaşlar ve farklı boyar maddeleri tanıdıkça renge ve malzemeye olan ilgisi harlanır. 50'li yıllar boyunca odağı halk sanatı biçimlerinden, renge ve soyutlamaya doğru kaymaya başlar." (Dülger, 2022: 15).

Eyüboğlu, Avrupa dönüşünde mozaik panolar, yağlı boya, akrilik boya, kum, talaş, tutkal gibi malzemelerin bir arada bulunduğu eserler yapmıştır. Kullandığı renklerde kendisinde oluşan renkçi anlayış ile Avrupa eğitimi ve gezilerinde gördüklerinin etkisi belirgin bir şekilde hissedilmektedir.

Resim 5: B.R. Eyüboğlu, "İstanbul", 191x335 cm, Tuval Üzerine Yağlıboya, 1955.
<https://artam.com/muzayede/285-cagdas-sanat-eserleri/bedri-rahmi-eyuboglu-1911-1975-istanbul>

Resim 6: J. Pollock, "The She-Wolf", oil on gouache and paster on Canvas, 106.4x170.2 cm, 1943.
<https://www.artchive.com/artwork/the-she-wolf-jackson-pollock-1943/>

Resim 7: B.R. Eyüboğlu, "İstanbul", 70x70 cm, Kağıt Üzerine Guaj
<https://evvel.org/bir-cakil-tasi-isinir-icimde-bedri-rahmi-eyuboglu>

Resim 8: J. Pollock, "Sleeping Effort", Oil and enamel on canvas, 124x153 cm, 1953.
<https://www.kemperartmuseum.wustl.edu/research/artwork-essays/pollock-jackson-sleeping-effort>

Resim 9: J. Pollock, "The Key", oil on linen, 149.9x208.3 cm, 1946.
<https://www.artic.edu/artworks/70125/the-key>

Eyüboğlu'nun 1960 sonrası renk, doku ve soyutlamaları iyice değişime uğrar. Bu değişimin en önemli nedeni, ABD'ye yaptığı gezi ve incelemeleridir. Öyle ki aynı yıllarda ABD'de soyut dışavurumculuk en önemli ve öncü bir akım olarak ilgi çekmekteydi. Bu bakımdan özellikle Eyüboğlu'nun Amerika resimleri olarak adlandırılan soyut çalışmaları, onun soyut dışavurumculuğu benimsediği bir dönem olarak ele alınabilir.

Resim 10: B.R. Eyüboğlu, "Soyut Kompozisyon", 1962.
<https://torchwell.wordpress.com/2017/05/28/bedri-rahmi-eyuboglunun-resimleri-siirleri-ve-hayati/>

Resim 11: J. Pollock, "No.5", oil on fiberboard, 2.4x1.2 m, 1948.
https://en.wikipedia.org/wiki/No._5,_1948

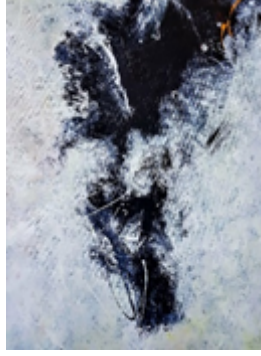
Eyüboğlu, 1962 yılında yaptığı "soyut kompozisyon" (bkz. Resim 10) eserinde, artık tamamen soyut dışavurumcu etkilerle; akıtma, damlatma gibi teknikleri kullanmaya başlamıştır. Pollock'un eserlerini oluştururken de tamamen içgüdüsel ve doğaçlama hareketlerle boyaları üst üste akıtması bu dışavurumu benzer hale getirmektedir (bkz. Resim 11). Ötügen ve Bolat'ın (2008: 22) da belirttiği gibi, Pollock'un eserlerinde çağın imgelerine rastlanmasa da çağının izlerini görmek mümkündür. Savaşın ve dönemin getirdiği kaygı, bunalım ve gerilim eserlerine yansımış, çağını anlatırken bir bakıma kendisini de anlatmıştır. Pollock'un resimlerindeki bu hareket ve karmaşık ritim de belki buradan gelmektedir.

Pollock, içsel yolculuğunun dışa yansımısını şu şekilde ifade etmiştir: "Modern sanatçı uzam ve zamanda, duygularını resmederek değil dışa vurarak çalışır" (<https://www.themaggar.com/jackson-pollock-kimdir/>). Dışavurumcu sanatçının yapısı güzel ya da çirkin değildir. O buna karşı kayıtsızdır. Çünkü bugünden itibaren sanatçı, güzeli resmetmenin ya da güzel resmetmenin değil "kendiyi özdeş kıldığı resmin kendisinin peşine düşecektir" (Acar, 2007:5). Kuşkusuz, Eyüboğlu'nun bu deneysel arayışlarında ve uzun yıllar halk motiflerinden beslenerek geldiği süsleyici tavrı Pollock'tan büyük ölçüde ayrılmaktadır. Jackson Pollock'un "otomatizm tekniği ile tuval üzerindeki tavrıları, her türlü estetik ve toplumsal değerden uzak, özgür bir tavrın ürünüdür" (Erdoğan ve Tatar, 2021: 452). Eyüboğlu ise, toplumsal değerleri ve estetiği öne çıkaran bir anlayış ile Pollock'dan ayrılır. Ancak özelde resim, genelde sanat üzerine düşünceleri farklı olsa da, bu anlık ve hızlı tavır Eyüboğlu'nun deneysel yönüne, hızlı çalışma tarzına, spontane, rastlantısallık ve üretkenliğine son derece uygundur.

Resim 12: B.R. Eyüboğlu, "Soyut Boğaziçi", Duralit üzerine karışık teknik, 183x122 cm, 1967.
<https://artam.com/muzayede/285-cagdas-sanat-eserleri/bedri-rahmi-eyuboglu-1911-1975-soyut-bogazici-2>

Eyüboğlu'nun, 1967 yılında yaptığı "soyut boğaz" resminde olduğu gibi (bkz. Resim:12), zaman içerisinde resim yapma biçimi, kullandığı araç ve malzemeler de değişir. "Özellikle dokusal olarak ön plana çıkan soyutlamalarında fırça izine pek rastlanmaz. Boyayı doğrudan dökme ve damlatma gibi yöntemlerle uygulayarak eliyle ya da tarak gibi aletlerle biçim verir. Eski bir alışkanlığı olan yerde yatay düzlemde resim yapma hali ise hep devam eder (Dülger, 2022: 16). Benzer Şekilde Pollock'un da geniş yüzey yapıtlarında çamur gibi malzemeleri bolca kullandığı bilinmektedir (Danto, 2010: 101). Öte yandan geniş lekeler ve açık koyu kontrastlarda da benzer etkiler göze çarpmaktadır (bkz. Resim:13).

Resim 13: J. Pollock, "The Deep", Enamel on Canvas, 150x220 cm, 1953.
<https://www.artchive.com/artwork/the-deep-jackson-pollock/>

Eyüboğlu'nun temel motivasyonu olan, Anadolu halk kültürünün temel motif ve konularından uzaklaştığı soyut resimleri, yaklaşık olarak 1970-72 yıllarına dek devam eder. Soyut kompozisyonlarında renk, leke, doku ve çizgiyi giderek daha usta kullanımıyla dikkat çeker (bkz: resim 14). "Bazı resimlerdeki plastik ve estetik yapı tamamen malzemenin kendisinden kaynaklanır. Yeni materyallerle uğraşmaya başladıkça resimlerin konusu da gittikçe geri planda kalır ve kimi eserlerde konu malzemeden ibaret olur. Malzeme bir anlamda sanatçının resim yapma eylemini özgürleştirir. Karakter olarak zaten yeniliğe, çeşitliliğe açık ve deneyci olan sanatçı bu yeni alanda sonucu pek düşünmeden hareket eder" (Dülger, 2022: 18). Bu resimler bir kez daha aynı şekilde yapılamayacağı gibi bir tekrarı da olamaz. Pollock'un otomatizm ile ve çoğunlukla rastlantısallığı içeren temsil anlayışı (bkz. Resim 15) bir ölçüde Eyüboğlu için de geçerli olmuştur. Ancak Pollock'un bilinçli bir şekilde resimde hareket ve sürece verdiği dikkat, Eyüboğlu'nun denemelerinden farklılık gösterir. Pollock'taki resim yaparken kendi eylemine dönüp bakması bir tesadüf olmayıp daha düşünsel bir alt yapının sonucudur.

Resim: 14, B.R. Eyüboğlu, "Soyut", Duralit Üzerine Karışık Teknik, 42x567cm, 1964.
<https://www.nefsmuzayede.com/urun/5531807/bedri-rahmi-eyuboglu-soyut-kompozisyon-duralit-uzeri-yagliboya-42-57-cm-eser-cif>

Resim 15: J. Pollock, "Composition with pouring II", oil on canvas, 63.9x56.3 cm, 1943.
<https://www.wikiart.org/en/jackson-pollock/composition-with-pouring-ii>

Sonuç

Bu çalışmada Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun sanat yaşamında geçirdiği süreçler, Amerikalı sanatçı Jackson Pollock'un eserleri üzerinden okunmaya çalışılmıştır.

Yapılan araştırmalar ve eserler üzerindeki incelemeler sonucunda; Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun, Amerika gezisini kapsayan dönem ve sonunda yaptığı eserlerinde, Pollock'un eserlerinde olduğu gibi, soyut sanatın ve soyut dışavurumculuğun izleri görülmektedir. Bu benzerlikler daha çok malzemeyi kullanma biçimi ve teknik açıdan ele alınabilir. Her iki sanatçının da yaşamlarındaki düşünsel süreçleri ve duygularının dışavurumunu dönemin akımı olan dışavurumculuk akımının etkisiyle eserlerine yansıttıkları söylenebilir. Pollock gibi, Eyüboğlu da akademideki klasik dönem figür anlayışının dışında kalarak, sürekli bir arayış içinde olmuş ve sanat üretimlerinde sınırları zorlamıştır. Eyüboğlu, eserlerini ortaya çıkarırken, boya, fırça ve yüzeyi boyamakla sınırlı kalmayarak çeşitli malzemeyi değişik tekniklerle kullanmıştır. Bu deneysel ve spontane çalışmalar Türk Sanatında daha önce denenmemiş bir arayışı içermektedir. Ancak Pollock'un, resimde hareket, eylem ve süreci, zaman ve mekândan, toplumsal ve estetik değerlerden arındırarak ele alışı, düşünsel ve kültürel bir alt yapıya dayanmaktadır. Eyüboğlu ise, kendi kültürünün köklerinden çıkardığı motiflerle daha süsleyici ve hikayeci üslubuyla Pollock'dan ayrılır. Her iki sanatçının da her türlü malzemenin sanat eserinde yer bulabileceğini düşünerek bu malzemeleri eserlerine entegre ettiği görülmüştür. Eyüboğlu'nun 1960 sonrası ABD'ye yaptığı gezi sonrası resimlerinde farklı bir dönemin başladığı söylenebilir. Anadolu ve halk kültürünün geniş mirasından yararlanarak oluşturduğu süsleyici ve dekoratif tarzı giderek bu dönemde soyut ve dışavurumcu etkileri öncüller. Yüzey ve boya ilişkisini, boyanın hacmini çeşitli malzemelerle değiştirerek, artırdığı ya da silerek-kazıyarak azalttığı, yüzeyin dokusunu şekillendirdiği, renk, leke ve dokuyu öne aldığı söylenebilir. Bu bakımdan, farklı özlere dayansa da her iki sanatçının da malzeme seçimlerindeki çeşitlilik, kullandıkları damlatma ve akıtma yöntemleri, eserlerinde kullandıkları renkçi yaklaşım benzerlik göstermektedir. Sanatçıların eserlerinde etkilendikleri tarihsel hikayeleri içeren simgesel anlatımların da bulunduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla sanatçılar geçmiş simgeler ile güncel sanat tekniklerini eserlerinde birleştirmişlerdir. Özellikle, Pollock'un 1940'lı yıllarda yaptığı totemik resimler, Eyüboğlu'nun halk nakış, kilim ve mitolojik konulardan oluşan resimleri bir ölçüde benzer kaynaklara dayandığı için sembolik bir temsili içerirler. Sonuç olarak, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun sanat anlayışının geleneksel öğeler içerdiği için geleneksel sanat bağlamında değerlendirilmesi gerektiği düşünülse de, özellikle 1950 sonrası, Amerika döneminde ürettiği eserlerindeki kompozisyon, malzeme çeşitliliği ve malzemeyi kullandığı teknikler bakımından güncel sanat çerçevesinde değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Acar, Barış. "Bir Biçem Analizi: Dışavurum ile Dışavurum'un Ayrıştırılması", *Artist Modern*, Kasım, 2007:48-83.
- Ahmetoğlu, Ülkü ve Denli, Salih. Dışavurumculuğun Ortaya Çıkışı ve Türk Resim Sanatına Yansımaları. *İnönü University Journal of Art and Design* ISSN: 1309-9876 E-ISSN: 1309-9884. 3(8), 2013: 173-188.
- Antmen, Ahi. 20.yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. İstanbul: Sel yayıncılık, 2013.
- Bayramoğlu, Meher. 20. Yüzyıl Türk Resim Sanatında Geleneksel Türk Sanat Örneklerinin Etkisi. *Kalemişi Dergisi*, 2013.
- Berk, N. ve Özsezgin, Kaya. Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983.
- Danto, Arthur. C. Sanatın Sonundan Sonra, Çev. Zeynep Demirsü, İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2010.
- Dickerson, Madelynn. Sanat Tarihi. Çev. Orhan Düz. İstanbul: Say Yayınları, 2023.
- Dülger, Fatih. "1950'den Günümüze Türk Resim Sanatında Farklı Malzeme Kullanımına Konservasyon Bağlamında Bir Bakış", *Sanatta Yeterlik Tezi*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul: 2022.
- Erdoğan, Neslihan Özgenç ve Ayşe Gül Tatar Rastlantısallık ve Doğaçlamanın Jackson Pollock'un Yaratım Sürecine Etkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(51), 2021.
- Eyüboğlu, B. R. Resme Başlarken, İstanbul: Cem Yayınları, 1977.
- Germaner, Semra. Türk Sanatının Modernleşme Süreci 1950-1990, *Modern ve Ötesi*, 2008: 1-19.
- Işık Vildan, "Türk Resminde 1930-1970 Tarihlerinde Yapılan Sanat Tartışmaları Ve Tartışmaların Odağındaki Sanatçı: Bedri Rahmi Eyüboğlu" *Yüksek Lisans Tezi*, 2007.
- Kahraman, Bülent. Türkiye'de Görsel Bilincin Oluşumu, İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- Lynton, N. Modern Sanatın Öyküsü (Çeviren: Cevat Çapan, Sadi Öziç), İstanbul: Remzi Kitapevi, 1991.
- Ötügen, Cebail ve Evren Bolat. Yapıt Okuma: Jackson Pollock: Numara 1, 1950 (Lavanta Kokusu), *Sanat Dergisi*, 2008:14.

Şerifoğlu, Ö.F. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011.
Tansuğ, Sezer. Çağdaş Türk Sanatı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
Yaman, Zeynep Yasa. Ankara Resim ve Heykel Müzesi, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2021.
Yılmaz, Mehmet. Modernizmden Postmodernizme Sanat, Ankara: Ütopya yayınevi, 2006.
Yemenicioğlu Negir, Ezgi ve Tuba Korkmaz "Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Resim Yüzeyi Olarak Seramik Malzeme". *ulakbilge*, 42 (2019 Kasım): s. 853-866. doi: 10.7816/ulakbilge-07-42-08, 2019.

İnternet Kaynakları:

<https://artdogistanbul.com/tag/jackson-pollock/>
(<https://www.eyubogluonline.com/bedri-rahmi-eyuboglu-kimdir>).
<https://arhm.ktb.gov.tr/repo/uploads/Catalog/26122020013018-a67cb2cc-c72c-41c5-981d-033034486e20.pdf>
https://en.wikipedia.org/wiki/No._5,_1948
<https://www.artchive.com/artwork/the-deep-jackson-pollock/>
<https://www.themaggar.com/jackson-pollock-kimdir/>
<https://www.artic.edu/artworks/70125/the-key>
<https://www.kemperartmuseum.wustl.edu/research/artwork-essays/pollock-jackson-sleeping-effort>
<https://www.artchive.com/artwork/the-she-wolf-jackson-pollock-1943/>
<https://www.wikiart.org/en/jackson-pollock/composition-with-pouring-ii>
<https://evvel.org/bir-cakil-tasi-isinir-icimde-bedri-rahmi-eyuboglu>
<https://artam.com/muzayede/285-cagdas-sanat-eserleri/bedri-rahmi-eyuboglu-1911-1975-istanbul>
<https://www.nefsmuzayede.com/urun/5531807/bedri-rahmi-eyuboglu-soyut-kompozisyon-duralit-uzeri-yagliboya-42-57-cm-eser-cif>
<https://torchwell.wordpress.com/2017/05/28/bedri-rahmi-eyuboglunun-resimleri-siirleri-ve-hayati/>
<https://www.guggenheim.org/artwork/3478>

READING BEDRİ RAHMI EYÜBOĞLU'S WORKS THROUGH JACKSON POLLOCK

Hacer Ersoy Çetiner, Kafiye Özlem Alp

ABSTRACT

In this article; Bedri Rahmi Eyüboğlu's life, the social, economic, cultural changes and transformations of the period that matured him during his life, the effect of the understanding of art and changes in his country and the world on his art during the period he lived, and the understanding of art and works of Jackson Pollock, who lived in the same period and was affected by the artistic transformation of the period, were read through and the artistic similarities of both artists were evaluated through selected paintings. While examining Eyüboğlu's artistic life and his perspective on art and artists, the artistic environment of the artist's time, the books he wrote, articles and research written about him were taken into consideration. The political and economic difficulties of the artist's time, the socio-cultural changes in the country, as well as the painters of the period, had a negative impact on his artistic life. The innovations in art education in the years when the artist started his artistic life, the material shortages, and the difficulties in accessing artistic developments in the world also made it difficult to update his perspective on art in his country. What Eyüboğlu saw in Paris and the USA, where he went for his art education, gave him the chance to compare the art environment in his country with the art environment in the world. The painters, works, materials and techniques he saw during his art education developed the artist's perspective on art, artwork, materials and techniques. In this study, it can be said that Bedri Rahmi Eyüboğlu, who is remembered for his more traditional and ornamental style, actually pursued a process parallel to his contemporaries in the West, and especially in Turkish Painting, he stood out with his experimental, original and abstract expressions in terms of material, technique and style. In this context; some of Eyüboğlu's works were examined through the works of American Artist Jackson Pollock, and similarities were identified between the works of both artists. While identifying these similarities, structures such as material, technique, color, subject, pattern were examined on the selected works, and the findings were evaluated in the context of contemporary art.

Keywords: abstract expressionism, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Jackson Pollock, contemporary art